

УДК 27:36

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.4>

Юрій СЕРБАЛЮК

кандидат історичних наук, доцент кафедри соціальної роботи, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, вул. І. Огієнка, 13, м. Кам'янець-Подільський, Україна, 32300

ORCID: 0000-0002-8914-2261

Бібліографічний опис статті: Сербалюк, Ю. (2023). Соціальне служіння церкви: історія та сучасність. *Ввічливість. Humanitas*, 6, 21–28, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.4>

СОЦІАЛЬНЕ СЛУЖІННЯ ЦЕРКВИ: ІСТОРІЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

У статті висвітлені особливості зростання ролі соціального служіння церкви у періоди, що пов'язані з кардинальними змінами у соціально-політичному та соціально-економічному житті суспільства. Метою є вивчення історичного досвіду і сучасної практики діяльності церкви щодо подолання соціальних проблем і підтримки нужденного населення.

Зазначено, що соціальне служіння набуває активного характеру, коли соціальні проблеми загострюються і стають загрозою для існуючих суспільних відносин. Проаналізовані причини появи церковно-парафіяльних попечительств і церковних братств наприкінці XIX ст. Це пов'язано з руйнацією феодальних відносин і притаманних цій епосі традиційних форм соціальної підтримки – обцинної і сімейної. Розвиток капіталістичних відносин породив нові соціальні ризики і проблеми, з якими держава не спроможна була впоратись самотужки. Акцентовано, що саме держава стала ініціатором створення таких релігійних благодійних інституцій. Виявлено, що найбільше церковно-парафіяльних попечительств було створено у єпархіях на території сучасної України. Аналіз їх діяльності не дає підстав говорити про масштабну роботу щодо соціальної підтримки населення. Соціальна діяльність попечительств і братств виражалась в утриманні благодійних закладів та наданні разових допомог. Підкреслено адресний характер такої соціальної підтримки.

Другий період зростання ролі соціального служіння пов'язаний з періодом здобуття Україною незалежності і подолання рецидивів тоталітаризму. У суспільстві встановився досить високий і стабільний рівень довіри до церкви. Відзначено, що саме релігійні конфесії стали ініціаторами відродження соціального служіння в умовах політичної, економічної і соціальної кризи, а особливо в сучасних умовах воєнного стану. Окреслено основні напрямки та складові благодійної та соціальної діяльності релігійних організацій на сучасному етапі. Зазначено, що соціальне служіння перестало бути лише інструментом для врегулювання соціальних проблем та стабілізації кризових станів суспільства, а заявило про себе як феномен, притаманний сучасному суспільству.

Ключові слова: соціальне служіння, церква, релігійні і благодійні інституції, соціальні ризики, соціальний захист.

Yuriy SERBALIUK

PhD in Historical, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Social Work, Ivan Ogienko Kamyanets-Podilsky National University (Ukraine), Ivan Ogienko str., 13, Kamyanets-Podilsky, Ukraine, 32300

ORSID: 0000-0002-8914-2261

To cite this article: Serbaliuk, Y. (2023). Sotsialne sluzhinnia tserkvy: istoriia ta suchasnist [Social service of the church: history and present]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 6, 21–28, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.6.4>

SOCIAL SERVICE OF THE CHURCH: HISTORY AND PRESENT

The article highlights the peculiarities of the growth of the social service role of the church in periods associated with radical changes in the socio-political and socio-economic life of society. The goal is to study the historical experience and modern practice of the church's activities in overcoming social problems and supporting the population in need.

It is noted that social service becomes active when social problems worsen and become a threat to existing social relations. The reasons for the appearance of church-parish trusteeships and church brotherhoods at the end of the 19th century are analyzed. This is connected with the destruction of feudal relations and traditional forms of social support – community and family – which were common during the era. The development of capitalist relations gave rise to new

social risks and problems that the state could not cope with alone. It is emphasized that it was the state who initiated the creation of such religious charitable institutions.

It was revealed that the largest number of church and parish trusteeships were created in dioceses on the modern Ukraine territory. Analysis of their activities does not give grounds to talk about large-scale work on social support of the population. The social activities of trusteeships and brotherhoods were expressed in the maintenance of charitable institutions and the provision of one-time grants. The targeted nature of such social support is emphasized.

The second period of the social role growth of service is connected with the period when Ukraine gained independence and overcame relapses of totalitarianism. A fairly high and stable level of trust in the church has been established in society. It was noted that it was religious denominations that initiated the revival of social service in the conditions of political, economic and social crisis, and especially in the modern conditions of martial law. The main directions and components of charitable and social activities of religious organizations at the current stage are outlined.

It is noted that social service proves to be not only a tool for solving social problems and stabilizing society crisis situations, but declared itself as a phenomenon inherent in modern society.

Key words: social service, church, religious and charitable institutions, social risks, social protection.

Актуальність проблеми. Церква, як соціальний інститут, завжди була складовою духовного і культурного життя держави, відігравала важливу роль у розв'язанні складних соціальних суперечностей, ослаблення соціальної напруги у суспільстві. Служіння соціуму будь якої конфесії базується на альтруїстичних засадах, що вказує на значний потенціал церкви у регулюванні суспільних відносин. Особливо це помітно у періоди суспільних трансформацій, епохальних змін, коли загострюються проблеми соціально-політичного і соціально-економічного характеру, що робить значну частину людей соціально вразливою і нездатною самотужки подолати складні життєві ситуації. У такі періоди значно активізується роль соціального служіння церкви і формуються нові доктрини, форми і методи соціальної підтримки різних категорій населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діяльність церкви на ниві підтримки соціально вразливих верств населення знайшла відображення у багатьох наукових публікаціях. Цією проблемою цікавились філософи, історики, соціологи, економісти. Аналіз історичних передумов благодійної діяльності церкви в Україні знаходимо у роботах С. Гладченко, О. Кочнова. Регіональні аспекти благодійної діяльності католицької церкви вивчали О. Баковецька, православної церкви – О. Кравченко, Г. Полієнко, В. Сергієнко. Механізм взаємодії держави та церкви у сфері соціальної роботи у період незалежності розкрито у наукових публікаціях Д. Мартишина, В. Єленського. Вітчизняні дослідження соціального служіння здебільшого проводяться релігієзнавцями, філософами та соціологами, серед яких виділимо М. Гелетюка, В. Докаша, О. Іванкову-Стецюк, І. Лазаренко, В. Поповича, М. Цимбалюк, С. Яремчука.

Позиції провідних православних інституцій України – Православної Церкви України і Української Православної Церкви Московського Патріархату щодо повномасштабної війни Росії проти України та надання ними соціально-психологічної допомоги, здійснення соціального служіння в умовах воєнного стану досліджували С. Кагамлик, М. Обушний.

Потребують подальшого вивчення обставини, що спонукають не просто активізувати соціальне служіння, а підняти його на новий якісний щабель, а також вплив держави щодо заохочення соціального служіння на різних переломних етапах розвитку суспільства.

Мета нашого дослідження окреслити історичний досвід благодійної діяльності церкви у період руйнації феодальних та становлення ринкових відносин та виявити практику, можливості і особливості соціального служіння на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однією з найважливіших настанов християнства є любов до ближнього, сприйняття людини як образу Божого. Християни різних конфесій нагромадили багатий практичний досвід допомоги нужденним. Він збагачувався на протязі віків новими концепціями і формами благодійної діяльності, турботою не лише про духовне спасіння людства загалом і кожної окремої людини зокрема, але й підтримки у складних життєвих обставинах, коли можливості світської допомоги вичерпані або недостатні. Завжди при монастирях, церквах засновувались прихистки, дитячі притулки, лікарні. Традиційно така діяльність називалась благодійністю. Згодом вона отримала назву соціального служіння. Його коріння залишилось тим самим – готовність допомогти заради досягнення загального блага. Але змінюється масш-

таб: соціальна допомога постає не лише як інструмент для врегулювання соціальних проблем та стабілізації кризових станів суспільства, а як феномен, притаманний суспільству, закладений в основу його існування та розвитку (Лазаренко, 2017, с. 263).

Сучасні формати соціального служіння визначаються посиленням соціальної складової, що полягає в поширенні та урізноманітненні практик соціальної допомоги, які надають представники релігійних громад. Під такими практиками І. Лазаренко та Н. Цимбалюк розуміють добровільні дії, внаслідок яких реалізуються індивідуальні або групові ресурси на основі раціонального усвідомлення необхідності надання допомоги задля зниження соціальної напруженості у кризових групах суспільства (Лазаренко, Цимбалюк, 2021, с. 42).

Роль церкви та її соціального служіння як соціального амортизатора особливо зростає в роки нестабільності, невизначеності, загострення соціальних протиріч, загрози суспільному ладу і соціальному миру. За останні півтора століття можна простежити два потужних піднесення ролі церкви у суспільному житті, коли на неї покладались певні надії у сприянні державі щодо подолання соціальних проблем. Це пов'язано з періодами, на які припадає злам епох. Перший – завершення доби феодалізму/кріпосництва і зародження епохи ринкових відносин, другий – кінець епохи поневолення українського народу російською/радянською імперіями і початок доби незалежності.

Кінець XIX ст. для Російської імперії, складовою якої була більша частина земель сучасної України, був періодом бурхливого розвитку капіталістичних відносин, руйнування залишків феодалізму на селі. Нова ера ринкових відносин породила нові соціальні ризики, які були відсутні у попередній період, серед яких найпоширенішими були безробіття, соціальне сирітство, бідність. Безумовно, ці соціальні ризики були і раніше, але вони відносно легко долались підтримкою з боку родини, общини, частково держави і не становили загрозу соціальній стабільності. Розвиток капіталізму (зростання ролі фабрично-заводського виробництва) спричинив відтік населення у міста у пошуках засобів до існування, зруйнував общину на селі, змусив патріархальну родину трансформуватись у нуклеарну. Таким чином, пересічна

людина втрачала звичні для попередньої епохи форми соціальної підтримки (сім'я, община) і залишалась сам на сам із новими соціальними викликами. Ранній («дикий») капіталізм з його періодичними економічними кризами, які приводили до зростанням масового безробіття, абсолютна беззахисність людини найманої праці перед неминучою старістю чи трудовим каліцтвом, яке не було рідкістю через відсутність охорони праці і низький рівень техніки безпеки, зростання кількості дітей-сиріт, безпритульних дітей через загибель (смерть) батьків, відсутність на кінець XIX ст. соціального законодавства – ставали тими чинниками, які сприяли зростанню протестних рухів. Вони на кінець XIX – початок XX ст. набирали все більш організованого характеру і починали загрожувати державному устрою, закликаючи до його повалення.

Існуюча стара державна приказна система соціальної підтримки нужденного населення в Російській імперії не готова була впоратись з новими соціальними викликами і на кінець XIX ст. повністю себе вичерпала. Приватна благодійність, громадські благодійні організації всіляко обмежувались в державі. Царат страшенно боявся будь яких форм суспільної активності навіть на ниві благодійності. З 1848 р. і до початку 1860-х рр. за таємним рескриптом Миколи I взагалі було заборонено заснування нових благодійних товариств (Кошель, 2022, с. 196). До 1862 р. для заснування благодійного товариства у будь-якому місті чи містечку країни потрібен був особистий дозвіл імператора. І лише з початком буржуазних реформ ситуація змінилась: станом на початок 1900 р. в імперії, за нашими підрахунками, 95% благодійних товариств і 82% закладів були засновані у період з 1861 р. по 1899 р. Значна їх частина належала Відомству православному віросповідання: на 1900 р. у Європейських губерніях імперії це 39,2% благодійних товариств і 10,1% благодійних закладів.

Дозволяючи створення благодійних товариств, царат намагався всіляко контролювати цей процес. З цією метою були розроблені спеціальні статuti, які мали бути взірцем для таких організацій – «Зразковий статут товариств допомоги бідним» та «Нормальний статут надання допомоги нужденним учням» (обидва 1897 р.). Тільки за умов дотримання розроблених реко-

мендацій благодійна громадська організація могла отримати право на існування.

Що стосується релігійних благодійних установ, то на початок реформ можливості церкви по їх створенню і утриманню були ослаблені політикою секуляризації (вилучення у церкви частини земель та іншої власності) та емансипації (зменшення ролі церкви у суспільному житті), починаючи від часів Петра I. Однак церква зберігала значний потенціал для соціальної підтримки одновірців. Це ґрунтувалось на самому християнському віровченні про любов до ближнього, про необхідність добрими справами торувати дорогу до вічного спасіння, а також на традиціях общинної допомоги. Це було особливо актуально у часи скасування кріпацтва, коли поміщика були позбавленні обов'язку опікуватись своїми селянами, які отримали особисту свободу, а проникнення капіталістичних відносин в аграрний сектор зруйнували общинну і сімейну форми соціальної підтримки.

Враховуючи ті обставини, що ринкові реформи загострили в імперії соціальні проблеми у місті і селі, що держава не спроможна була самостійно їх розв'язати, що православ'я мало віковий досвід підтримки нужденних і зберігало значний потенціал соціальної підтримки одновірців, у 1864 р. з'явилися два документи – у травні указ «Про правила для заснування церковних братств», а у серпні – «Положення про парафіяльні попечительства при православних церквах», які визначили порядок заснування та діяльності релігійних благодійних організацій. Тут слід зауважити, що саме влада стала ініціатором і натхненником створення організацій благодійницького характеру при храмах, а не ініціатива церкви чи релігійних громад. Можливо тому у перші роки така ініціатива влади не знайшла широкої підтримки серед населення, яке у переважній своїй масі було віруючим.

У дореволюційній Росії у кращі часи для парафіяльних попечительств вони існували трохи більше як у половини церков. І тут помічаємо цікаву особливість. Московський патріархат на сьогодні вважає себе захисником «русского мира», намагається його просувати і в Україні, оскільки саме росіяни, з їх позиції, є глибоко віруючі і правильно віруючі, свято шанують традиції православ'я, Божі заповіді,

у тому числі і стосовно любові до ближнього, його підтримки. Але статистика створення церковно-парафіяльних попечительств досліджуваного періоду свідчить, що саме в єпархіях українських територій створювалось їх найбільше. У перші 5 років після виходу «Положення про парафіяльні попечительства при православних церквах» вони були відкриті, за нашими підрахунками, лише у 14 єпархіях імперії. Серед найбільш успішних у цій справі були відзначені Полтавська, Подільська, Харківська, Київська та Чернігівська єпархії. У Російській імперії у 1885 р. загалом церковно-парафіяльні попечительства мали лише 36% парафій. У той час як у Подільській єпархії ця цифра становила 88,8%. На початок 1902 р. ці показники відповідно склали 52,9% та 92,3%. Це свідчить про значно вищий рівень згуртованості українського народу, коли стоїть питання самоорганізації, згуртування, у тому числі і для вирішення проблем соціального характеру. Загалом у Російській імперії навіть у кращі часи попечительського руху такі інституції існували трохи більше як у половини парафіяльних церков.

Слід зазначити, що метою створення церковно-парафіяльних попечительств була не лише опіка (піклування) про нужденних. «Положення» визначали набагато більше коло завдань, перед такими інституціями. Вони мали забезпечити: утримання церкви та задоволення її потреб; матеріальне благополуччя парафіяльного духовенства; облаштування будинків для церковного причту; віднайдень коштів на відкриття і утримання при парафії школи, лікарні, богадільні, притулку та інших благодійних закладів; надання бідним парафіянам різних допомог; поховання найбільш нужденних; утримання цвинтарів. Як видно, на перших позиціях – утримання церковних будівель, духовенства, причту. Це, на нашу думку, і пояснює повільне кількісне зростання церковно-парафіяльних попечительств у більшості губерній країни у перші роки, оскільки парафіян не дуже тішила така перспектива щодо утримання церковних служителів.

Церковно-парафіяльні попечительства фінансувались виключно за власні кошти. Головним чином це були членські внески, пожертви, які збирались через підписні листи або шляхом карнавочних зборів. Були випадки, коли зібрані таким чином гроші розміщувались у банках,

що давало можливість отримувати відсотки для статутної діяльності. Якщо зібраних таким чином коштів не вистачало, могли оголошувати рішенням загальних зборів парафіян одноразові або постійні збори.

Крім грошових пожертв парафіяни жертвували на потреби постраждалих від стихійних лих, епідемій продукти, тканину, ліс, цеглу тощо.

Аналіз витрат на статутні цілі попечительствами свідчить, що благодійність, підтримка нужденних були далеко не на першому місці. За нашими підрахунками, 80% всіх видатків у 1874 р. було здійснено на благоустрій і прикрасу храмів і лише 15% на школи і благодійні заклади. Така закономірність простежується і у наступні десятиліття.

Статистика не дає нам можливості виділити конкретно витратну частку безпосередньо на підтримку нужденних. Можемо зробити висновок, що вона була незначною. І це не тому, що парафіянам були далекі ідеали підтримки ближнього. За християнською традицією робити пожертви є обов'язком і це робилось у повсякденному житті досить часто. Кошти ж церковно-парафіяльних попечительств давали можливість парафіянам у селах та містечках надати своїм храмам більш-менш пристойного вигляду. Адже вони, не беручи до уваги храми великих міст, значно програвали в убранстві, монументальності католицьким костюлам.

Кошти, які направлялись на школи і благодійні заклади, використовували на утримання церковно-парафіяльних, а подекуди і земських, шкіл, бібліотек, хат-читалень, що також можна вважати елементом соціальної підтримки значної частини населення далеко не заможної країни. На початок 1902 р., за нашими підрахунками, в українських губерніях Російської імперії шкіл, які відносились до Відомства православного віросповідання, нараховувалось 10 000. Переважна більшість їх – у губерніях Правобережної України (Волинська, Київська, Подільська) – 5 309.

Благодійна діяльність виражалась в утриманні богаділень, лікарень, невеликих аптек, у наймі фельдшерів, розміщенні бездомних осіб похилого віку у притулки і оплаті за їх перебування там. Також попечительства оплачували перебування і виховання дітей-сиріт у чужих родин, видавали одноразові допо-

моги постраждалим внаслідок пожеж, повеней, неврожаю, масової загибелі худоби та інших стихійних лих. Значною допомогою для бідноти стали позики, які були або безвідсоткові, або відсотки були незначними, що їх надавали позикові каси попечительств. Були випадки грошової допомоги дівчатам з бідних сімей чи з числа сиріт, які виходили заміж, хворим на лікування, надання безкоштовних ліків з аптек тощо.

Соціальна підтримка з боку церковно-парафіяльних попечительств носила адресний характер, що було особливо актуально для часів безконтрольної роздачі милостині, що породжувало професійне жебрацтво, лінощі серед частини населення. Вважалося, що парафіяни краще знають, хто з їх одновірців потребує насправді допомоги і якої саме. Безумовно, це сприяло викоріненню необгрунтованого жебрацтва, особливо у сільській місцевості.

До справи соціального служіння долучалась ще одна релігійна інституція – православні братства. Травневий, 1864 р., указ «Про правила для заснування церковних братств» хотів відродити братства, традиції яких щодо захисту православ'я і соціальної підтримки братчиків сягали ще XV ст., а потім зійшли майже нанівець. Згідно указу, на нові братства покладалась велика палітра завдань, серед яких головне було – захист православ'я, місіонерська діяльність, боротьба з розкольниками. Були братства, які спеціалізувались на благодійності. Найвідоміші з них на Правобережній Україні були у Волинській єпархії Острозьке Кирило-Мефодіївське та Луцьке Хрестовоздвиженське братства, у Київській – Свято-Володимирське братство, у Подільській – Свято-Іоанно-Предтеченське. Вони утримували притулки різного призначення (для калічних воїнів з пожиттєвим доглядом, для подорожніх, нічліжний, ремісничий для дітей з метою освіти і набуття професії), лікарні, аптеки, надавали нужденним одноразову грошову допомогу. Хоча варто зазначити, що були братства у цих єпархіях, які благодійною діяльністю через брак коштів не займались. І все ж, можна вважати, що частині православних братств вдалось зберегти традиції благодійності, соціального служіння у нових умовах.

У радянську добу вітчизняної історії церква зазнавала гоніння, обмеження і мови про її

соціальне служіння не могло бути, якщо не зважати за часткове послаблення тиску на неї у роки Другої світової війни, коли комуністична влада хотіла заручитись підтримкою віруючих та залучити більше коштів на потреби оборони країни.

На кінець 80-х – початок 90-х років ХХ ст. Україна опинилась у стані соціальної біфуркації, коли попередній суспільний стан вичерпав свій ресурс і відкривались можливості для переходу у якісно новий стан функціонування. Радянська система виявилась нездатною забезпечити необхідний для стабільного прогресу економічний розвиток країни, конкурентоздатність на світовому ринку, забезпечити власне населення товарами першої необхідності, гарантувати належний соціальний захист у нових реаліях. Як і півтора століття назад, держава опинилась у складних соціально-економічних умовах, коли зародження нових суспільних відносин породили різку соціальну диференціацію, швидке збіднення значної частини населення, безробіття, появу бездомних і безпритульних, зростання через безвихідь проявів соціальних девіацій (наркоманія, проституція, токсикоманія) тощо.

Існуюча радянська система соціального забезпечення потребувала кардинальних змін. В Україні почала зароджуватись соціальна робота, формувалась нова система соціального захисту. Держава сподівалась і на підтримку релігійних організацій, на їх благодійну діяльність, що дала б можливість хоч якось послабити тиск соціальних проблем. Одним із важливих напрямків діяльності її стало налагодження діалогу державних інституцій з представниками різних конфесій щодо залучення соціального служіння до вирішення наболілих соціальних питань (Інституційні, 2015, с. 63–71).

За роки незалежності в Україні відбувається не лише відродження і розвиток церковно-релігійного життя, але й соціального служіння представниками різних конфесій. На першому місці на початку у них все ж стояло завдання відродження храмів, будівництво нових, формування релігійних громад, провадження місіонерської діяльності, розширення свого впливу. Це і зрозуміло: після радянських десятиліть заборони релігійні громади отримали можливість вільної діяльності. За дослідженнями Центру Разумкова у 2016-2019 рр. рівень суспільної

довіри до Церкви був досить високим і стабільним. Показник незначно коливався навколо 60%. Частка тих, хто відзначав позитивну роль Церкви в українському суспільстві напередодні повномасштабної війни з Російською Федерацією була наразі меншою: 45% у 2019 р. проти 51% у 2013 р. (Держава, 2019, с. 8).

Це пов'язано на нашу думку з тим, що уваги саме соціальному служінню приділялось недостатньо у перші десятиліття незалежності. Хоча воно і визначається одним із найголовніших завдань священної місії християнства у світі, через невірну оцінку священством, мирянами (парафіянами) пріоритетів у формуванні місії, або відсутність необхідних коштів на формування соціальної політики церкви соціальна стратегія багатьох конфесій реалізовувалась за залишковим принципом. Серед найбільших труднощів на цій ниві науковці визначають не лише політичні негаразди, економічні і фінансові труднощі, брак освічених спеціалістів у сфері християнської соціальної роботи, але й відсутність належного соціально-психологічного клімату серед парафіян, справжньої жертвовності, милосердя, взаємоповаги, живої комунікації. Тому й практикувались в останні десятиліття традиційні соціальні послуги через парафії та монастирі: навчання, виховання, допомоги, надання затишку нужденним (Мартишин, 2018; Попович, 2017).

Однак у подальшому соціальне служіння християнських церков в Україні почало розширюватися. Це зумовлено тим, що вимоги сучасного життя перетворюють його на механізм надання суспільству необхідних практик соціальної допомоги, а також забезпечення умов їх реалізації членами різноманітних релігійних конфесій та організацій. Відбувся процес інституціалізації практик соціальної допомоги церкви через створення відповідної нормативно-правової бази у формі соціальної доктрини, де закладені теоретичні засади соціально-служіння на сучасному етапі (Лазаренко, Цимбалюк, 2021, с. 43).

Кожна з існуючих на сьогодні в Україні християнських конфесій виробляють свою соціальну доктрину. Їх метою є формування системи поглядів на всі сторони життя – від глобальних проблем людства до соціальних вимог щодо окремого індивіда. Детальний огляд існуючих соціальних доктрин різних

християнських конфесій здійснено В. Поповичем (Попович, 2015).

Соціальне служіння в Україні на сучасному етапі здійснюється на різних рівнях (парафіяльна громада, регіон, держава), у різних сферах суспільного життя, охоплює різні верстви населення, що потребують соціальної підтримки і допомоги. Серед найбільш важливих напрямків соціально служіння виділяють роботу з безритульними, лікування та адаптація алко- та наркозалежних, боротьбу із сімейним насильством, адресну допомогу малозабезпеченим, робота із закладами медичної сфери (особливо в умовах пандемії COVID-19), роботу з людьми похилого віку, з особами з інвалідністю, звільненими з місць позбавлення волі, важко та невиліковно хворими, допомога армії тощо.

Дослідники відзначають успішну християнську соціальну роботу із соціальної реабілітації алко- та наркозалежних. За неофіційною конфесійною статистикою близько 85-90% таких людей, які закінчують реабілітацію у християнських закладах, більше ніколи не повертаються до наркотиків та алкоголю. Відтак християнський реабілітаційний центр не тільки лікує залежного, а цілковито його реабілітує, повертаючи його в суспільство (Филипчук, 2019, с. 114).

Повномасштабне російське воєнне вторгнення зумовило зміщення акцентів соціального служіння церкви. По-перше, релігійні організації стали активними учасниками гуманітарного фронту. Разом із органами влади, міжнародними благодійними об'єднаннями, волонтерськими рухами церкви і деномінації долучилися до вирішення нагальних проблем, що стосуються налагодження життєдіяльності суспільства в умовах воєнного стану. Християнські конфесії працюють за різними напрямками. Найактуальнішими з них в цих умовах стали: підтримка населення, яке постраждало від війни, шляхом забезпечення найнеобхіднішим (продуктами харчування, одягом, засобами гігієни тощо); забезпечення внутрішньо переміщених осіб притулком (розміщення на власних локаціях, допомога в пошуку житла, участь у зведенні тимчасових помешкань); підтримка ЗСУ (закупівля/виготовлення та постачання відповідним бойовим підрозділам військового спорядження, тактичного обладнання, амуніції,

автотранспортних засобів); логістичний супровід у сфері охорони здоров'я (доставляння з-за кордону медичного обладнання, техніки, спеціальної апаратури, життєво необхідних лікарських препаратів); проведення інформаційно-комунікативної діяльності (підтримання моральної стійкості суспільства, мобільне реагування у складних гуманітарних ситуаціях, зміцнення міжнародного партнерства в контексті протистояння російським загарбникам, формування правдивого уявлення про Україну серед світового співтовариства) (Здіорук, 2023, с. 8).

Висновки і перспективи подальших досліджень. В Україні існують віками напрацьовані християнські традиції допомоги ближньому, благодійності, милосердя, які на сьогодні оформились в інститут соціального служіння.

Соціальне служіння церкви набирає особливого сенсу і значущості у період кардинальних соціально-економічних змін на зламі епох, коли держава не може самостійно гідно відповісти на соціальні виклики. Залучення релігійних організацій до справи соціальної підтримки різних категорій населення, що опинились у складних життєвих ситуаціях, стало важливим додатковим і дієвим ресурсом для подолання соціальних проблем різного характеру. Адже на відміну від державних структур, церква здатна швидше реагувати на суспільні виклики, більш гнучка за способом реалізації практики соціальної допомоги.

Зростання соціального служіння в Україні наприкінці XIX ст. було значною мірою зініційовано державою і воно орієнтувалось на традиційні форми благодійності. У той час як сьогодні соціальне служіння церкви – власна ініціатива, позиція всіх християнських конфесій, що перетворило християнську соціальну роботу на важливий механізм надання суспільству необхідних практик соціальної допомоги.

Аналіз напрямків соціального служіння церков у сучасних умовах вказує на постійний прогрес у виборів форм і методів цієї діяльності. Його метою стали не лише моральне і духовне оздоровлення суспільства, але й подолання соціальних проблем і негараздів, які стоять на шляху досягнення цієї мети. Тому державі потрібно розвивати конструктивний діалог з церковними організаціями у сфері соціальної роботи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Держава і церква в Україні-2019: підсумки року і перспективи розвитку відносин (інформаційні матеріали). Київ: Центр Разумкова, 2019. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Religiya.pdf.
2. Здіорук С. І., Токман В. В. Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України : аналітична доповідь. Київ : НІСД, 2023. 36 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.07>.
3. Інституційні процеси життя світу і України. Колективна монографія. За редакцією професора А. Колодного. Київ : УАР, 2015. 384 с.
4. Кошель О.М. Духовенство Правобережної України в національно-культурному і духовно-освітньому відродженні (друга половина XIX – початок XX ст.) : монографія. Кам’янець-Подільський : ТОВ «Друкарня «Рута», 2022. 584 с.
5. Лазаренко І. Ретроспективний аналіз соціального служіння: від поодиноких досліджень життя парафій до соціологічного осмислення проблеми. *Релігія і соціум*. 2017. № 3–4. С. 263–270.
6. Лазаренко І., Цимбалюк Н. Соціальне служіння церков як провайдер практик соціальної допомоги. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2021. Випуск 2 (50) С. 139–145.
7. Мартишин Д.С. Соціальне служіння церкви в контексті державотворення [Електронний ресурс]. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2018_12_13.
8. Попович В. М. Соціальне вчення християнства: порівняльний аналіз різних конфесій. Гілея: науковий вісник. 2015. Вип. 93. С. 237–241.
9. Попович В. М. Соціальне служіння (соціальна робота) як складник соціального вчення православної церкви: актуальні напрями взаємодії церкви і держави. Актуальні проблеми філософії та соціології. 2017. Вип. 19. С. 74–76.
10. Филипчук С. Вектори благодійної діяльності християнських церков України в світлі конфесійних медіа: релігієзнавчий аналіз. *Вісник Львівського університету. Серія філософські науки*. 2019. Випуск 21. С. 108–118.

REFERENCES:

1. Derzhava i tserkva v Ukraini-2019: pidsumky roku i perspektyvy rozvytku vidnosyn (informatsiini materialy) [The state and the church in Ukraine-2019: results of the year and prospects for the development of relations (informational materials)]. Kyiv: Tsentrazumkova. Retrieved from https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Religiya.pdf [in Ukrainian].
2. Zdioruk, S. I., Tokman, V. V. (2023). Derzhavno-tserkovni ta suspilno-relihiini vidnosyny v umovakh viiny Rosii proty Ukrainy : analitychna dopovid [State-church and socio-religious relations in the conditions of Russia's war against Ukraine: an analytical report]. Kyiv: NISD. Retrieved from <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2023.07> [in Ukrainian].
3. Kolodny, A. (Ed.). (2015). Instytutsiini protsesy zhyttia svitu i Ukrainy [Institutional life processes of the world and Ukraine]. Kyiv: UAR [in Ukrainian].
4. Koshel, O.M. (2022). Dukhovenstvo Pravoberezhnoi Ukrainy v natsionalno-kulturnomu i dukhovno-osvitnomu vidrozhenni (druha polovyna XIX – pochatok XX st.) [Clergy of Right-Bank Ukraine in the national-cultural and spiritual-educational revival (second half of the 19th – beginning of the 20th century)]. Kamianets-Podilskiy: TOV “Drukarnia “Ruta” [in Ukrainian].
5. Lazarenko, I. (2017). Retrospektyvnyi analiz sotsialnoho sluzhinnia: vid poodynokykh doslidzhen zhyttia parafii do sotsiolohichnoho osmyslennia problemy [Retrospective analysis of social service: from individual studies of the life of parishes to a sociological understanding of the problem]. *Relihiia i sotsium – Religion and society*, 3–4, 263–270 [in Ukrainian].
6. Lazarenko, I., & Tsymbaliuk, N. (2021). Sotsialne sluzhinnia tserkov yak provaidier praktyk sotsialnoi dopomohy [Social service of churches as a provider of social assistance practices]. *Visnyk NTUU “KPI” . Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo. – Bulletin of NTUU “KPI” – Politicalogy. Sociology. Right*, 2 (50), 139–145 [in Ukrainian].
7. Martyshyn, D.S. (2018). Sotsialne sluzhinnia tserkvy v konteksti derzhavotvorennia [Social service of the church in the context of state formation]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok – Public administration: improvement and development*, 12. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2018_12_13 [in Ukrainian].
8. Popovych, V. M. (2015). Sotsialne vchennia khrystyianstva: porivnialnyi analiz riznykh konfesii [Social teaching of Christianity: a comparative analysis of different denominations]. *Hileia: naukovyi visnyk – Gilea: Scientific Bulletin*, 93, 237–241 [in Ukrainian].
9. Popovych, V. M. (2017). Sotsialne sluzhinnia (sotsialna robota) yak skladnyk sotsialnoho vchennia pravoslavnoi tserkvy: aktualni napriamy vzaiemodii tserkvy i derzhavy [Social service (social work) as a component of the social teaching of the Orthodox Church: current directions of interaction between the church and the state] *Aktualni problemy filosofii ta sotsiolohii – Actual problems of philosophy and sociology*, 19, 74–76 [in Ukrainian].
10. Fylypchuk, S. (2019) Vektory blahodiinoi diialnosti khrystyianskykh tserkov ukrainy v svitli konfesiinykh media: relihiieznavchyi analiz [Vectors of charitable activity of Christian churches of Ukraine in the light of confessional media: religious analysis]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya filosofski nauky. – Bulletin of Lviv University. Series of philosophical sciences*, 21, 108–118 [in Ukrainian].